

ANNA MICHALSKA*

STARE I NOWE OBSZARY W POLSKIEJ PRACY SOCJALNEJ W BADANIACH I PRAKTYCE

ABSTRAKT

W artykule podjęto próbę przeglądu wiedzy na temat badań prowadzonych od 1990 r. nad pracą socjalną i w pracy socjalnej, a także dla pracy socjalnej. Wykazano w nim, że definiowanie obszarów pracy socjalnej przez politykę społeczną na ogół pokrywało się z polami aktywności badawczej teoretyków i praktyków, poszukujących odpowiedzi na temat uwarunkowań wielu problemów społecznych. Głównym celem artykułu było ukazanie zmian, jakie nastąpiły w postrzeganiu rangi obszarów pracy socjalnej w praktyce oraz w badaniach. Drugim celem było pokazanie stanu wiedzy nad starymi i nowymi obszarami pracy socjalnej, z uwzględnieniem stosowanych podejść metodologicznych oraz typów prowadzonych badań. W ostatniej części artykułu wskazano, jakie obszary mogą stanowić przedmiot praktyki pracy socjalnej ze względu na pojawienie się nowych dolegliwości społecznych, których istnienie ujawniły najnowsze badania.

SŁOWA KLUCZOWE: obszary badań w pracy socjalnej, obszary wsparcia, problemy społeczne, obszary praktyki pomocowej, pomoc społeczna

WPROWADZENIE

Obszary pracy socjalnej ujmować można w czterech wymiarach, z których kluczowym jest wykaz problemów, które zostały sprecyzowane ustawowo jako trudności i powody uprawniające do korzystania z różnych form opieki, pomocy oraz wsparcia. Drugi wymiar stanowią działania podejmowane przez organizacje pełniące rolę podmiotów uzu-

* Emerytowana profesor UAM, Wydział Socjologii UAM; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2486-4984>

pełniających działania systemu pomocy społecznej. Trzeci wymiar stanowią obszary rozumiane jako problemy społeczne w badaniach nad pracą socjalną, badaniach interdyscyplinarnych oraz uprawianych w ramach konkretnych dyscyplin (pedagogika, socjologia, polityka społeczna, psychologia, prawo, filozofia, teologia, antropologia). Czwarty wymiar stanowią doświadczenia pracowników socjalnych i przedstawiciele innych zawodów pomocowych rozumiane jako stosowane praktyki w rozwiązywaniu różnych problemów, w oparciu o autorskie metody budowania struktur organizacyjnych. Obszary pracy socjalnej są tradycyjnie wyznaczane przez teoretyków jako problemy i kwestie społeczne czekające na rozwiązanie, dla praktyków pracy socjalnej obszarem jest zaś zakres obowiązków zawodowych związanych z afiliacją, typem instytucji pomocy społecznej. Dla badaczy obszarem jest zarówno zagadnienie badawcze, problem badawczy, jak i problem społeczny – wyznaczający pole aktywności dla specjalistów zajmujących się rozwiązywaniem danego problemu. Według Barbary Szatur-Jaworskiej badania dotyczące pracy socjalnej można podzielić na trzy typy. W pierwszym mieszczą się badania, w których przedmiotem analiz są praca socjalna, pracownicy socjalni, idee społeczne, koncepcje naukowe, struktury organizacyjne i procedury powiązane z pracą socjalną. Do drugiego typu badań dla pracy socjalnej należą te, których wyniki są wykorzystywane przez teoretyków i praktyków, czyli badania nad genezą zjawisk np. patologii społecznej, badania nad kulturą ubóstwa. Trzeci typ stanowią badania służące gromadzeniu wyjściowych informacji niezbędnych do podjęcia pracy socjalnej (Szatur-Jaworska, 1993, s. 96–98, 2019, s. 136).

Obszary pracy socjalnej są konstruowane, wytyczane przez: tradycje pomocy i opieki, ustawodawcę, polityków społecznych, badaczy problemów społecznych, profesjonalnych pracowników socjalnych, prospołecznych nieprofesjonalistów, społeczników, przedstawiciele i twórców organizacji społecznych, praktyków – refleksyjnych wykonawców zadań pomocy społecznej, wrażliwych obserwatorów życia społecznego, wolontariuszy, krytyków systemu ustawowych barier w realizacji idei pomocy, liderów akcji społecznych, publicystów, przedstawiciele ugrupowań partyjnych. Stosunek do tradycji i system wartości wyznaczają zakres troski oraz sposoby pomocy oferowanej przez system opieki instytucjonalnej, środowiskowej i rodzinnej. Historia opieki i pomocy dowodzi, że o zakresie troski o obywatela decydowały czynniki natury gospodarczej, politycznej, religijnej i etycznej

(Czekaj, 2019), a wyznaczanie rangi obszarom pomocy oferowanej przez system państwowy zawsze było odbiciem dostrzegania ważności problemów społecznych.

STARE OBSZARY PRACY SOCJALNEJ W PRAKTYCE I W BADANIACH

Stare obszary pracy socjalnej mogą być rozumiane jako problemy społeczne, będące skutkiem występujących nierówności społecznych, jako pola aktywności badawczej służącej ujawnianiu przyczyn, opisywaniu przebiegu oraz skutków. Stare obszary to klasyczne, niepodlegające dyskusji pola aktywności pomocowej uprawiane przez pionierów nieprofesjonalnej i profesjonalnej pracy socjalnej, jako niezbędne zadania pomocy człowiekowi w potrzebie. To przede wszystkim pola aktywności związane zarówno z doraźną pomocą, głównie materialną, jak i z długofalową polityką wsparcia w wychodzeniu z kryzysów życiowych. Do starych obszarów pracy socjalnej, a jednocześnie problemów społecznych, przypisanych zakresowo do instytucji pomocy społecznej, zaliczyć należy zgodnie z ustawą z 1990 r. kilkanaście głównych problemów, które jednocześnie wytyczały pole poznawcze dla badaczy. Obszary pracy socjalnej, traktowane ustawowo jako podstawy ubiegania się o pomoc, to: ubóstwo, sieroctwo, bezdomność, ochrona macierzyństwa, bezrobocie, upośledzenie fizyczne lub umysłowe, długotrwała choroba, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych, alkoholizm lub narkomania, trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego, klęska żywiołowa lub ekologiczna (Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej, art. 3). Kolejna ustawa z 2004 r. poszerzyła listę powodów uprawniających do korzystania z pomocy, czyli uwzględniła: przemoc w rodzinie, brak umiejętności w przystosowaniu do życia młodzieży opuszczającej placówki opiekuńczo-wychowawcze, trudności w integracji osób, które uzyskały status uchodźcy, oraz zdarzenie losowe i sytuację kryzysową (Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, art. 7). Zarówno ustawa z 1990 r., jak i ustawa z 2004 r. sprecyzowały kategorie biorców pomocy, ale ustawa z 2004 r. zredefiniowała kategorie biorców pomocy – z biernych na aktywnych i nie zmieniając obszarów, zaleciła zmianę sposobu grania roli biorcy, do czego służyć miała aktywna polityka społeczna. Efektem tej ustawy były nie tylko działania realizowane

we wszystkich sektorach pomocy, lecz także przekierowanie uwagi badaczy na nowe kategorie społeczne – uczestników programów integracji społecznej. Założenia tej ustawy były ukierunkowane na zintensyfikowanie działań służących aktywizacji długotrwałych biorców pomocy i szerszej współpracy z organizacjami pozarządowymi, jednak szlachetne plany napotykały na wiele trudności, a stare obszary pracy socjalnej pozostawały nadal do zagospodarowania. Wprawdzie po 2004 r. pojawiły się sprzyjające warunki do realizacji najtrudniejszych zadań pomocy społecznej, ale jak wskazują polskie doświadczenia w rozwiązywaniu jednego z największych problemów – bezrobocia – zrealizowano wiele standardowych i oryginalnych programów, które pomimo najlepszych intencji oraz dobrego przygotowania merytorycznego i organizacyjnego nie przyniosły zadowalających efektów (Hasińska, Gilga, Sipurzyńska-Rudnicka, 2007; Biernat, Karwacki, 2011). Krytyka systemu pomocy oferowanej w ramach różnych programów finansowanych przez europejski fundusz socjalny pokazuje wiele dysfunkcji, jak: niedostosowanie przepisów obowiązujących w tej dziedzinie do realiów, niskie kwalifikacje i biurokratyczny styl działania kadr w instytucjach, które powinny pomagać osobom z niepełnosprawnością, brak dystrybucji informacji dla tej kategorii osób, dość wysokie koszty zatrudnienia (Gąciarz, 2009, s. 116–117; Grewiński, 2007; Rymśza, 2011).

W systemie pomocy społecznej wprowadzane są kolejne próby rozwiązania niektórych starych problemów społecznych, głównie wynikających z uwarunkowań makrospołecznych. Ważna jest tutaj niewątpliwie ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, regulująca formy i sposoby opieki nad rodziną i procesem wychowania dziecka oraz precyzująca zadania asystenta rodziny (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej).

Na podstawie analizy problematyki badawczej dominującej w badaniach prowadzonych po 1990 r. można stwierdzić, że stare obszary stanowiące jednocześnie przedmiot badań to: bezrobocie, ubóstwo, bezdomność, marginalizacja społeczna, wykluczenie społeczne, degradacja społeczna, dysfunkcjonalność rodziny, samotne macierzyństwo, nieprzystosowanie społeczne, przemoc, starość, niepełnosprawność, ekskluzja, underclass, sieroctwo społeczne, rodzina zastępcza, rodzina niepełna, uzależnienia psychoaktywne i niezaradność życiowa. Przegląd stanu wiedzy pozwala stwierdzić, że istnieje wiele opracowań teoretycznych zawierających typologię oraz klasyfikację zjawisk i stanów obrazujących różne wymiary i for-

my wykluczenia (Frąckiewicz, 2005; Golinowska, Tarkowska, Topińska, 2005; Jarosz, 2008; Fidelus, 2011; Pokrzywa, Wilk, 2013), pokazujących proces dyskryminowania, oddalania, segregowania, stygmatyzowania oraz limitowania dostępu. Większość badaczy potwierdziła, że ludzie ubodzy, z niepełnosprawnością, bezrobotni doświadczają wielu przejawów, a także skutków marginalizacji i wykluczenia.

Drugim ważnym przedmiotem badań, a jednocześnie obszarem pracy socjalnej było ubóstwo, jego przyczyny jednostkowe, uwarunkowania środowiskowe i strukturalne, bariery w procesie wychodzenia z ubóstwa, skutki długotrwałego ubóstwa, elementy kultury ubóstwa. Ten istotny problem społeczny będący jednocześnie głównym powodem interwencji ze strony pomocy społecznej był analizowany w różnych środowiskach, ale najczęściej w wielkomiejskim, co potwierdzają badania socjologiczne nad specyficznymi stylami życia codziennego w enklawach biedy. Badania prowadzono również wśród ubogich mieszkających na wsiach popegeerowskich oraz w miastach i wsiach w regionach o wysokich wskaźnikach ubóstwa i bezrobocia. Przy okazji poddając analizie inne, współwystępujące problemy społeczne (Warzywoda-Kruszyńska, 1998, 1999; Szarfenberg, Żołędowski, Theiss, 2010; Kawczyńska-Butrym, 2001; Tarkowska, 2000). Obok wymienionych głównych obszarów badań często podejmowano studia nad niepełnosprawnością. Badacze koncentrowali uwagę na sytuacji materialnej, analizowali trudności w realizacji potrzeb związanych z terapią, wskazywali na bariery w dostępie do instytucji służby zdrowia i budowali postulaty pod adresem polityki społecznej (Kawczyńska-Butrym, 1996, 2008; Giermanowska, 2007; Gąciarz, Giermanowska, 2009). Kolejny obszar zainteresowań badaczy stanowiło bezrobocie, które traktowane było jako autonomiczny przedmiot badań i jako współwystępujący z ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Bezrobociu poświęcono sporo uwagi w szczytowych okresach wzrostu tego problemu, analizując sytuację materialną bezrobotnych i sposoby radzenia sobie z trudną sytuacją, a także poddając krytyce politykę wobec osób bezrobotnych oraz wskazując na nieefektywność systemu pomocy społecznej (Borkowski, Marcinkowski, 1966; Reszke, 1999; Miś, Nóżka, Smagacz-Poziemska, 2011).

Do starych obszarów w badaniach zaliczyć należy problem przemocy w rodzinie i środowisku szkolnym, który stanowił przedmiot badań, głównie pedagogicznych oraz psychologicznych. Niektóre z licznych opracowań zawierały rekomendacje wskazujące na konieczność poszerzenia form po-

mocy dla ofiar przemocy i skonstruowania specjalnego programu adresowanego do dzieci i kobiet (Jarosz, Nowak, 2012). Problematyka przemocy towarzyszyła też innym przedmiotom badań, głównie wskazywano na jej obecność przy okazji prowadzenia badań nad procesami marginalizacji, wykluczenia i ubóstwa (Kościańska, 2015; Halicka, Halicki, Szafranek, Kramkowska, 2017). Częstym przedmiotem badań, który można uznać za stary obszar pracy socjalnej, są studia nad starością, potrzebami ludzi starych, procesem starzenia się i formami pomocy dla osób w starszym wieku. Zaowocowało to wielością opracowań oraz ekspertyz charakteryzujących stan opieki senioralnej w Polsce, obfitujących w rekomendacje i wnioski dla pomocy społecznej (Czekanowski, 2012; Szatur-Jaworska, 2012; Szukalski, 2008; Trafiałek, 2003).

Inny, stary problem społeczny będący jednocześnie obszarem teorii i praktyki pracy socjalnej to samotne rodzicielstwo. Było ono przedmiotem pogłębionych analiz, a badacze dostrzegali konieczność poszerzenia zakresu świadczeń i pomocy w rozwiązywaniu licznych trudności doświadczanych przez samotne matki (Rymsza, 2001; Raclaw, Trawkowska, 2013). Do ważnych z pewnością należy zaliczyć badania nad rodzinami zastępczymi, szczególnie badania diagnostyczne, które opisywały strukturalno-funkcjonalne strony życia tych rodzin i pokazywały zawilości związane z procedurami formalnymi oraz niedostateczną pomocą ze strony państwa (Andrzejewski, 2000; Arczewska, 2005; Kolankiewicz, 2007).

Badania doświadczeń pracowników socjalnych w tym obszarze pomocy pokazały, że są oni bardziej przygotowani do udzielania pomocy materialnej rodzinom oraz fachowych porad, aniżeli gotowi są do rozwiązywania osobistych problemów rodziców zastępczych i rozpoznawania symptomów zaburzonego zachowania dziecka (Kurcz, 2004, s. 25–43). Przedmiotem badań, głównie pedagogicznych, były problemy związane z funkcjonowaniem instytucjonalnej opieki nad dzieckiem i młodzieżą, wiele badań poświęcono wychowankom domów dziecka i młodzieży opuszczającej placówki opiekuńczo-wychowawcze, pokazując liczne niedomagania systemu, ograniczające efektywność instytucjonalnej opieki (bibliografia prac poświęconych temu zagadnieniu jest obszerna w wielu ekspertyzach oraz w zestawieniach prac pedagogicznych poświęconych rodzinie, por. Brągiel, Sikora, 2005; Raclaw-Markowska, 2005; Kolankiewicz, 2005).

Studia nad problemami społecznymi ujawniające niedostateczny wymiar pracy socjalnej wyznaczały jednocześnie nurt krytycznego spojrze-

nia na funkcjonowanie instytucji pomocy społecznej i organizację publicznego systemu pomocy społecznej. Większość badaczy była zgodna, że istnieje konieczność przeformułowania modelu świadczeniowego na inne podejście w odniesieniu do specyficznych, trudnych do rozwiązania kwestii i dolegliwości społecznych. Funkcjonowanie pomocy społecznej zostało dość wnikliwie zdiagnozowane przez badaczy (Krzyszowski, 2005, 2019; Piątek, 2012; Rymśza, 2012), którzy stwierdzili, że ustawowe zasady udzielania wsparcia i pomocy oparte na kryterium dochodowym przyczyniły się do wzrostu kontroli zasadności przyznawania pomocy, a działalność ośrodków pomocy społecznej zredukowana została do dystrybucji ograniczonych środków finansowych. Sprzyjało to tworzeniu i utrwalaniu biurokratycznego systemu funkcjonowania oraz braku możliwości realizacji „czystej” pracy socjalnej.

Wskazując na typy badań skorelowanych z zakresem problemów wymienionych w ustawach o pomocy społecznej, nie można pominąć badań nad pracą socjalną, czyli studiów teoretycznych nad paradygmatami w pracy socjalnej, połączonych z analizą europejskich inspiracji teoretycznych i refleksją nad istniejącymi napięciami między rzeczywistymi funkcjami praktyki a założonymi funkcjami profesjonalnymi pracy socjalnej (Szmagański, 2003, s. 71). Do tego typu badań należy zaliczyć rozważania teoretyczne, których celem było szukanie pomostu między wiedzą teoretyczną a wiedzą praktyczną i możliwości zaimplementowania założeń interakcjonizmu symbolicznego do badania działania w pracy socjalnej (Granosik, 2003, s. 73–78).

Równoległym nurtem zainteresowań wielu badaczy w Polsce po 1990 r. było poznanie specyfiki pracy pracownika socjalnego (Trawkowska, 2003, 2006; Rymśza, 2011, 2012), a w szczególności złożoności jego warsztatu pracy oraz wielości oczekiwań sformułowanych przez pracodawców, klientów, jak i opinię publiczną.

Zasadniczo do starych obszarów w badaniach sytuujących się w typie badań nad pracą socjalną zaliczyć można bogaty plon studiów nad kwalifikacjami pracowników socjalnych, nad etyką zawodową i barierami w uprawianiu pracy socjalnej, efektywnością pracy socjalnej, nad instytucjami pomocowymi, również studia teoretyczne, metodologiczne, monograficzne nad istotą pracy socjalnej i złożonością zadań wpisanych w specyfikę zawodu, uwarunkowaniami ról zawodowych, a także refleksje nad rolami pracownika socjalnego (Kotlarska-Michalska, 1999, 2007, 2014).

Ważnym nurtem w badaniach chętnie podejmowanym przez badaczy było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy świadczona pomoc w ramach instytucji pomocy społecznych jest efektywna, na ile zaspokaja ona potrzeby klientów. Badania te tworzą specyficzny typ badań diagnostycznych, dostarczających informacji o stanie zaspokojenia potrzeb biorców pomocy. Zawierają również rekomendacje pod adresem systemu pomocy społecznej. Interesującym typem badań były badania realizowane w ramach projektów finansowanych przez EFS i które nie tylko diagnozowały problemy społeczne, lecz także poddawały analizie system wsparcia oraz zawierały rekomendacje dla pracy socjalnej (warto wskazać na badania prowadzone w społecznościach lokalnych, w których obok diagnozy problemów zaproponowano ich rozwiązywanie, w oparciu o aktywizację kapitału społecznego, Czekaj, 2012; Bartoszek, Czekaj, 2010; Bartoszek, Czekaj, Trawkowska, 2012).

Stare obszary pracy socjalnej rozumiane jako pola aktywności pomocowej i jako pola badawcze były obecne w dość często podejmowanych badaniach diagnostycznych, refleksjach z doświadczeń zawodowych oraz w licznych projektach rozwiązań trudnych sytuacji życiowych określonych kategorii społecznych. Skrótowo omówione w tym opracowaniu główne nurty badań empirycznych i teoretycznych nie dostarczają pełnego obrazu badań, które stanowiły ważną podstawę teoretyczną dla pracy socjalnej. Wiedza o tych obszarach traktowanych jako zakres działań pomocowych jest już bardzo bogata, ale i jednocześnie umiejscowiona w wielu dyscyplinach naukowych, głównie w pedagogice i socjologii oraz polityce społecznej (Kotlarska-Michalska, 1999, 2007, 2014). Jak twierdzi Krzysztof Frysztacki, ta wielość skorelowanych dyscyplin i wielość kierunków tematycznych to zasadnicze aspekty współczesnej pracy socjalnej, wieloaspektowość nie osłabia zaś pracy socjalnej, a nawet staje się jej zasobem (Frysztacki, 2019, s. 58). Zasadniczo badania dotyczące funkcjonowania systemu pomocy społecznej prowadzone głównie w pierwszej dekadzie okresu transformacji to przede wszystkim badania: a) nad kwalifikacjami pracowników socjalnych, b) nad etyką zawodową i barierami w uprawianiu pracy socjalnej, c) nad efektywnością pracy socjalnej, d) nad instytucjami pomocowymi, e) nad rozwojem obszarów pracy socjalnej, f) studia teoretyczne, metodologiczne, monograficzne nad pracą socjalną, g) nad złożonością zadań wpisanych w specyfikę zawodu, h) studia teoretyczne nad etyką zawodową i normatywnymi uwarunkowaniami

ról zawodowych, i) refleksje nad rolami pracownika socjalnego (Kotlarska-Michalska, 2007). W ocenie niektórych badaczy praca socjalna miała swój dogodny klimat do rozwoju po 2004 r., kiedy nastąpiła reorientacja w kierunkach działania, która wymusiła wprowadzenie nowych aktów prawnych i rozwiązań wiążących politykę pomocy społecznej z polityką rynku pracy oraz aktywizacji, a także z gospodarką społeczną (Hrynkiewicz, 2004, s. 97). Ten etap polegał na przekształcaniach pomocy społecznej w system aktywizacji i integracji społecznej, a instytucje pomocy społecznej ze świadczeń pasywnych zaczęły dostarczać usługi aktywizacyjne, sprzyjając zaradności i odpowiedzialności klientów. Poszerzeniu uległ obszar pracy socjalnej, obejmując swym zasięgiem środowiskową i rynkową przestrzeń działania. Przemiany, jakie miały miejsce w polskim systemie pomocy społecznej, odbyły drogę od systemu opieki poprzez politykę pomocy do aktywizacji i integracji społecznej. Miały temu służyć działania aktywizujące przewidziane dla osób bezrobotnych, uzależnionych, chorych psychicznie, byłych osadzonych, czyli osób mających trudności w znalezieniu zatrudnienia na otwartym rynku pracy (Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym). W ocenie Mirosława Grewińskiego pomoc społeczna realizowana po 2004 r. zmierzała w kierunku nowego paradygmatu, czyli aktywnej polityki społecznej, polegającej na zastępowaniu rozbudowanego systemu świadczeń mieszanym systemem pomocniczym z rozbudowanymi usługami aktywizacji i integracji społecznej (Grewiński, 2011, s. 17). Te dokonujące się zmiany stały się również przedmiotem badań diagnostycznych, aplikacyjnych, ewaluacyjnych, które ujawniły liczne utrudnienia w oczekiwanym poszerzeniu stref wpływu pracy socjalnej. Według Grewińskiego planowana aktywna polityka społeczna nie odniosła zamierzonych rezultatów z kilku powodów natury ekonomicznej i organizacyjnej oraz kryteriów doboru osób wykluczonych (Grewiński, 2011, s. 19).

Podsumowując, można stwierdzić, że ustawowe wytyczenie obszarów pomocy (w świetle ustaw z 1990, 2004 i 2011 r.) przełożyło się na główne nurty tematyczne badań nad pracą socjalną oraz nad diagnozowaniem problemów społecznych w środowisku lokalnym (Czekaj, Zawartka, 2010). Analizując tematykę badań, zauważyć należy, że najwięcej z nich lokuje się w pierwszym i drugim typie badań, czyli badań nad pracą socjalną i dla pracy socjalnej.

NOWE OBSZARY PRACY SOCJALNEJ W PRAKTYCE PRACY SOCJALNEJ I W BADANIACH

Za nowy obszar w badaniach można uznać krytyczny nurt badań nad systemem polityki społecznej i pomocy społecznej, poświęcony zarówno kierunkom polityki społecznej, jak i zasadom dystrybucji środków publicznych na działania socjalne. Krytyczne spojrzenie na okrojony zakres, jaki wyznaczał system pomocy społecznej „czystej” pracy socjalnej, było obecne głównie w badaniach diagnozujących praktyczne obszary pracy socjalnej – rozumiane jako pole bezpośredniej realizacji pomocy, wsparcia i ewaluacji efektywności działań (Granosik, 2012). Ważnym nurtem badań, który jednocześnie nazwać można otwarciem nowych obszarów poszukiwań badawczych, są studia nad funkcjonowaniem współpracy międzysektorowej. Współpraca ta miała być podstawą wiązania profesjonalnej pracy socjalnej i aktywnej polityki społecznej, jednak była obciążona doraźnym charakterem oraz brakiem regularnych bezpośrednich spotkań. Bariery w podejmowaniu i zacieśnianiu współpracy tkwiły w niewystarczającym zaufaniu i zaangażowaniu pracowników, w ograniczeniach organizacyjnych, komunikacyjnych oraz finansowych, a także w biurokracji, przepływie informacji, rywalizacji o projekty i o uczestników, w braku porozumień formalnych, wycofywaniu się partnerów (Wesołowska, 2011, s. 262–263).

Do nowych obszarów pracy socjalnej ujmowanych jako formy aktywności zawodowej zaliczyć można mediację oraz negocjację w pracy socjalnej – jako metody autonomiczne, jak i uzupełniające. Orędownicy mediacji wskazują na konieczność prowadzenia jej przez specjalistów według sprawdzonych wzorców. W nowym spojrzeniu na obszar praktyki umieścić można nowe oczekiwania wobec ewaluacji w pracy socjalnej (Ornacka, 2003) oraz superwizji służącej podnoszeniu jakości i skuteczności pracy socjalnej, traktowanej również jako ważna metoda przeciwdziałająca wypaleniu zawodowemu pracowników socjalnych. Nowym kierunkiem w refleksji teoretycznej jest zwracanie uwagi przez badaczy pracy socjalnej na metody, bez których współczesna praca socjalna nie mogłaby skutecznie realizować swoich celów, czyli: doradztwo socjalne, coaching w pracy socjalnej, zarządzanie w pracy socjalnej. Analizując nowe kierunki refleksji nad współczesną pomocą społeczną, zauważyć należy zainteresowanie teoretyków i praktyków polityki społecznej nową formułą realizacji pomocy, którą stworzyła ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług spo-

łecznych przez centrum usług społecznych. Owo zainteresowanie jest na razie dość wstrzemięźliwe, albowiem istnieją wątpliwości, czy centra usług społecznych poprawią dostęp do usług społecznych i czy polepszą ich jakość (Szarfenberg, 2021).

Zagadnienia podejmowane w ostatnich latach przez badaczy pracy socjalnej mają formę konkretnych propozycji działań nakierowanych na zmniejszenie zagrożenia osobistego i zapewnienie bezpieczeństwa pracowników socjalnych, również rekomendacji dotyczących działań zmniejszających dysfunkcje w pomocy społecznej i konflikty w działaniu zespołów interdyscyplinarnych. To nowe pola poznawcze i nowy przedmiot badań w pracy socjalnej, znacznie wykraczający poza tradycyjne (stare) zakresy tematyczne badań nad rolami zawodowymi pracowników socjalnych, które dominowały w latach 90. Nowe obszary pracy socjalnej są dostrzegane przez praktyków i teoretyków, którzy postulują konieczność odejścia od starych metod pracy socjalnej oraz stosowanie innego podejścia, niwelującego dylematy etyczne w pracy socjalnej; podejścia, uwzględniającego indywidualne spojrzenie oparte na relacjach bezpośrednich. Jednym z ważnych postulatów metodycznych jest podejście dialogiczne w prowadzeniu pracy socjalnej z osobą doświadczającą krzywdy, którego walory i głęboki sens dostrzega Hubert Kaszyński (2019, s. 26). Podejście to może sprawdzać się w każdej z metod, gdyż oparte jest na odpowiedzialności. Według Kaszyńskiego fundamentem profesjonalnego działania jest praca nad znaczeniami wzajemnych odpowiedzialności za wspólne doświadczenia krzywdy. Sensem podejścia jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie – w jaki sposób można świadomie i rozumiejąco towarzyszyć ludziom zranionym? Kaszyński proponuje oparcie tego podejścia na aksjologicznym fundamencie – ważnym w praktyce pomocowej – czyli bezwarunkowej odpowiedzialności (Kaszyński, 2019, s. 28).

Wrażliwi społecznie badacze sygnalizują konieczność zmian w metodzie pracy socjalnej z osobami bezrobotnymi, bezdomnymi, z rodzinami w kryzysie, osobami doświadczającymi skutków długotrwałego ubóstwa. Dostrzegają również, że nadal na zainteresowanie praktyków pracy socjalnej oczekują obszary zaniedbane, stare enklawy biedy, obszary zdegradowane, strefy wykluczenia przestrzennego, nowe odmiany wykluczenia społecznego i nowe typy bezdomności. Uzasadniają, że pomimo różnych form finansowego wsparcia w ramach nowej polityki rodzinnej nadal istnieją trudne do rozwiązania sytuacje kryzysowe, pojawiają się nowe ryzyka socjalne,

nowe wymiary bezrobocia i bezdomności (Grotowska-Leder, 2005; Zwa-
rysz, 2014; Kotlarska-Michalska, 2011; Stenka, 2011).

W dostrzeganiu konieczności nowego podejścia do starych problemów sygnalizowana jest potrzeba wnikliwego rozpoznania potrzeb społecz-
nych w środowisku lokalnym oraz odpowiedniego sprofilowania oferowa-
nych form pomocy. Badacze podkreślają konieczność wprowadzenia
zmian w polityce senioralnej, uruchomienia działań zapobiegających
wykluczeniu społecznemu osób starych, stosowania i tworzenia nowych
technologii w opiece senioralnej, holistycznego podejścia w oferowaniu
wsparcia seniorom i zwracania uwagi na doświadczenia biograficzne
osób w starszym wieku. Badacze problemów starości postulują również
wprowadzenie zmian w funkcjonowaniu domów opieki społecznej, w in-
stytucjach opieki terminalnej, poszerzenia dostępu do usług opiekuń-
czych i pielęgnacyjnych (Błądowski, 2012; Bakalarczyk, 2015). Można
zauważyć, że w tym obszarze pracy socjalnej pojawiło się najwięcej propo-
zycji, a przedmiot badań uległ znacznemu poszerzeniu o nowe zagadnie-
nia, o czym świadczą liczne ekspertyzy, projekty i raporty (Krzysztofiak,
2016; Szatur-Jaworska, 2012; Sytuacja osób starszych w Polsce – wyzwa-
nia i rekomendacje. Raport Komisji Ekspertów ds. Osób Starszych na
podsumowanie VII Kadencji RPO, 2020; Raport „Jakość życia osób star-
szych w Polsce w pierwszym roku pandemii Covid-19”; Raport „Zdrowie
polskich seniorów w czasie pandemii”). Powiązanie badaczy ze środowi-
skiem praktyków jest w tej dziedzinie bardzo ożywione, a dowodem są
publikacje współtworzone przez pracowników regionalnych ośrodków
polityki społecznej z pracownikami uczelni wyższych¹⁾.

Wśród nowych obszarów zainteresowań badawczych w pracy socjalnej
i dla pracy socjalnej zwrócić należy uwagę na badania nad dzieciństwem,
również wskazania metodyczne służące pracy socjalnej z dzieckiem, do-
tyczące też zarządzania dzieciństwem, badania nad zaniedbaniem eduka-
cyjnym, nad dylematami opieki zastępczej, formami pracy z rodziną za-
stępczą, a także nad sferą usług socjalnych w systemie pieczy zastępczej
(Ruszkowska, 2013).

¹⁾ Warto spojrzeć na strony internetowe Regionalnych Ośrodków Polityki Społecz-
nej. Przykładem jest strona internetowa ROPS w Poznaniu pokazująca wspólnie prowa-
dzone badania z pracownikami z Wydziału Socjologii UAM na temat funkcjonowania
ośrodków pomocy społecznej i domów pomocy społecznej w czasie pandemii.

Rodzina zawsze była traktowana jako ważny obszar pracy socjalnej, ale w ostatnich latach zmieniło się spojrzenie na metodykę pracy i powstało kilka ważnych opracowań związanych z propozycjami innego podejścia, w których zaleca się dokonanie wyboru metody w zależności od rodzaju sytuacji rodzinnej. Nowe podejścia do pracy socjalnej z rodziną są jednocześnie nowym spojrzeniem na znaczenie działań pomocowych i wspierających. Jest to szczególnie widoczne w Podejściu Skoncentrowanym na Rozwiązaniach, w Dialogu Motywującym i w Wideotreningu Komunikacji (Krasiejko, 2010; Krasiejko, Ciczowska-Giedziun, 2016).

Sporo uwagi poświęcono w ostatnich latach problemowi niepełnosprawności, poddając krytyce istniejące ograniczenia i przedstawiając propozycje wprowadzenia ulepszeń w życiu codziennym. W tym nurcie badawczym wskazywane są ciągle czekające na większą uwagę ze strony służb społecznych obszary pracy obejmujące reintegrację i readaptację społeczną oraz zawodową. Badacze wykrywają występowanie nowych, niezbadanych wcześniej potrzeb rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością, również osób dorosłych z niepełnosprawnością, wskazują na konieczność poszerzenia praktyk reintegracyjnych oraz opracowania standardów pracy socjalnej z osobami z niepełnosprawnością (Głębocka, 2019).

Nowym obszarem badań są studia nad systemem pomocy dla osób chorujących psychicznie i stanowią dowód, że współpraca teoretyków i praktyków w tym obszarze daje efekty. Wprawdzie praca socjalna z osobami chorującymi psychicznie należy do starych obszarów pracy socjalnej, ale w nowym spojrzeniu na ten obszar odnotować należy wiele nowatorskich programów opartych na nowym podejściu do integracji społecznej, które były realizowane przez organizacje trzeciego sektora w ramach programów finansowanych przez EFS (Kaszyński, 2013; Żukiewicz, 2009).

Wśród nowych obszarów w praktyce pracy socjalnej wyróżnić należy te, które wcześniej nie miały klimatu społecznego, czyli na nowe propozycje metodyczne związane z pracą socjalną z uchodźcami i emigrantami w środowisku lokalnym (Głębocka, 2014) oraz organizowaniem specyficznych form pomocy w sytuacjach katastrof i klęsk żywiołowych – w oparciu o doświadczenia w innych krajach (Szmagański, 2014).

Na szczególną uwagę zasługują opracowania CAL dotyczące modeli organizowania społeczności, pobudzania aktywności w środowisku lokalnym, głównie na terenach wiejskich, wskazujące na liczne korzyści płynące dla całego środowiska lokalnego. Zasady wykorzystania modelu OSL

zostały przygotowane przez zespół badaczy i jednocześnie eksperymentatorów w zakresie metody środowiskowej (Mendel, Skrzypczak, 2014). Dość należy, że zwrot w kierunku środowiskowej pracy socjalnej znajduje odzwierciedlenie w najnowszych badaniach (Dudkiewicz, 2011; Rymśza, 2014; Guzy-Steinke, Rutkowska, 2019).

Do nowych obszarów przypisywanych pracy socjalnej zaliczyć można onkologiczną pracę socjalną (Pawlas-Czyż, 2018), pracę hospicyjną (Kasperezyk, 2006) jako konieczne uzupełnienie klinicznej pracy socjalnej, obszary pracy w ramach wolontariatu ze szczególnym uwzględnieniem wolontariatu w opiece hospicyjnej. Wykrywanie przez badaczy nowych obszarów pracy socjalnej może służyć poszerzaniu sfery działań socjalnych w „starych”, tradycyjnych obszarach (rodzina), jak również wskazywać na konieczność zagospodarowania pomijanych wcześniej takich terenów jak: szkoła, zakład karny, placówki opiekuńczo-wychowawcze, szpitale, o dodatkowe, specyficzne działania, które byłyby bardziej dostosowane do zmieniających się potrzeb ludzkich²⁾.

Za nowy kierunek w badaniach nad pracą socjalną uznać należy studia teoretyczne nad modelami pracy socjalnej (m.in. modele pracy socjalnej z rodziną, opracowania dotyczące specyfiki pracy z rodziną i różnych modeli pracy z rodziną i poświęcone metodyce asystowania) (Krasiejko, 2010; Żukiewicz, 2011). W roli badaczy i projektantów metod pojawiają się w ostatnich latach specjaliści od pomagania oraz terapii, coachingu, socjoterapii i trenerzy umiejętności, również praktycy – pracownicy socjalni, realizatorzy projektów aktywizacji społecznej w środowisku lokalnym i przedstawiciele samorządów lokalnych zaangażowani w projekty społeczne (Kotlarska-Michalska, 2014, s. 96–98). W „nowych” badaniach prowadzonych w ostatnich latach stosowane są różne paradygmaty teoretyczne i – jak trafnie zauważyła Szatur-Jaworska – zbiór metod badawczych obec-

²⁾ Przekierowaniu uwagi badaczy oraz praktyków na poszukiwanie nowych rozwiązań starych problemów oraz zaimplementowanie na grunt polski sprawdzonych technik stosowanych w innych krajach służyć miała wydana w 2014 r. seria „Nowa Praca Socjalna” składająca się z 30 publikacji. To seria pokazująca różne podejścia do „starych” obszarów pracy socjalnej, proponująca nowe wskazówki w zakresie pracy z wyodrębnionymi kategoriami odbiorców wsparcia i pomocy. W tej serii ważne jest opracowanie dotyczące nowego podejścia do specyficznych obszarów pracy socjalnej takich jak: przemoc, kryzys utraty i kryzysy suicydalne oraz wypalenie zawodowe, zob. Kita, S. (2014). *Praca socjalna w sytuacjach kryzysowych*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.

nych w badaniach na rzecz pracy socjalnej jest bardzo obszerny, co nazywa wielowarstwowością (Szatur-Jaworska, 2019, s. 235).

Podsumowując, nowe odsłony starych problemów są przedmiotem analiz podejmowanych przez wrażliwych obserwatorów życia społecznego, którzy zwracają uwagę na nieskuteczne sposoby rozwiązywania problemów społecznych oraz nawarstwianie się trudności życiowych tych kategorii społecznych, które są narażone na wykluczenie społeczne i dla których wsparcie finansowe nie jest wystarczającym sposobem na wyjście z sytuacji kryzysowej.

Koniecznym uzupełnieniem rozważań podejmowanych w tym opracowaniu nad zmieniającymi się obszarami pracy socjalnej jest zwrócenie uwagi na pojawienie się nowych trudności i dolegliwości w związku z pandemią koronawirusa COVID-19. Na to zagadnienie zwrócono uwagę w pierwszych badaniach socjologicznych poświęconych instytucjom pomocy społecznej w czasie pandemii (Frąckowiak-Sochańska i in., 2020). Z tych badań wynika, że głównymi problemami, z jakimi zetknęli się pracownicy socjalni w czasie pandemii, były: przemoc w rodzinie, na drugim miejscu pojawiło się bezrobocie, a na trzecim miejscu bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. Do głównych problemów w czasie pandemii zaliczono również: alkoholizm i narkomanię, długotrwałą i ciężką chorobę, niepełnosprawność i ubóstwo. Pandemia spowodowała przyrost liczby klientów pomocy społecznej, szczególnie z powodu bezrobocia, niesamodzielności osób starszych, a także z powodu przemocy w rodzinie oraz trudności doświadczanych przez rodziny, w których są osoby przewlekle chore i osoby z niepełnosprawnościami. Sytuacja pandemii pokazała, że system wsparcia oferowany przez ośrodki pomocy społecznej został dodatkowo obciążony nowymi zadaniami – trudnymi do realizacji w systemie zdalnym. Z innych badań – nad funkcjonowaniem domów pomocy społecznej w czasie pandemii – wynika, że najbardziej stresującymi czynnikami dla kadry zatrudnionej w domach pomocy społecznej były: fakt konieczności pracy w warunkach zagrożenia, odpowiedzialność za mieszkańców domu pomocy, łączenie pracy zawodowej z obowiązkami domowymi oraz niejasność procedur na poziomie krajowym. Konieczność pracy podczas pandemii wywołała nasilony stres u większości pracowników domów pomocy społecznej, przewlekłe zmęczenie i nasilenie reakcji nerwicowych. Głównymi trudnościami doświadczanymi przez mieszkańców domów pomocy społecznej były: ograniczony kontakt z rodziną, brak możliwości swobodnego poruszania się, poczucie izolacji (Doiczman-Łoboda i in., 2021, s. 34–36).

Analiza treści raportów dotyczących kondycji psychicznej Polaków wskazuje jednoznacznie na konieczność uruchomienia skoordynowanej pomocy psychologicznej dla każdej kategorii wieku, a szczególnie dla dzieci, młodzieży i osób starszych. Sytuacja pandemii wpłynęła na ograniczenie dostępności usług pielęgnacyjnych i terapeutycznych dla seniorów, szczególnie z niepełnosprawnością i niesamodzielnych. Wskazują na to pracownicy socjalni i autorzy raportów dotyczących sytuacji zdrowotnej seniorów (Sytuacja osób starszych w Polsce – wyzwania i rekomendacje, 2020) oraz wyniki badań przeprowadzonych przez Klon/Jawor (Charycka, Gumkowska, 2020).

Nowymi obszarami pracy socjalnej winny stać się działania pomocowe dla ofiar pandemii, dla rodzin, które utraciły swoich najbliższych na skutek śmierci. Jeśli w Polsce już ponad 100 tys. osób zmarło z powodu wirusa SARS-CoV-2, to znaczy, że kilkaset tysięcy osób odczuwa stratę i ból oraz wymaga wsparcia w okresie żałoby. Wsparcia psychicznego wymagają sami pracownicy socjalni, którzy nie kryją się z faktem, że ich kondycja psychofizyczna uległa wyraźnemu pogorszeniu w czasie pandemii. Należy również zauważyć, że wiele stowarzyszeń i fundacji świadczących pomoc psychologiczną oraz psychoterapeutyczną w sytuacjach kryzysowych zakończyło lub zawiesiło swoją działalność. Głównie z powodów obostrzeń wprowadzonych w czasie pandemii, ale też z powodów finansowych.

Nowym problemem, który można potraktować jako potencjalny obszar dla pracy socjalnej, jest sfera pomocy dla ofiar przestępstw, a także dla nowych kategorii wykluczonych. Niewątpliwie problemem spowodowanym pandemią jest niekorzystny stan psychiczny zarówno dorosłych, jak i dzieci. Badania ogólnopolskie przeprowadzone niedawno wśród dzieci, nastolatków oraz młodzieży potwierdziły, że 15% dzieci, 13% nastolatków i 13% młodzieży jest w stanie zagrażającym zdrowiu psychicznemu. Te badania ujawniły, że 14% uczniów w Polsce wymaga znaczącej interwencji związanej z ich funkcjonowaniem psychicznym (Raport RPD, 2021).

Prawie każdy stary obszar pracy socjalnej z listy kilkunastu sytuacji, które przewidziały ustawy o pomocy społecznej z 1990 i 2004 r. jako powody uprawniające do zwracania się o pomoc, ma aktualnie nową odstonę. Z pewnością nowymi obszarami pracy socjalnej powinny być problemy, które uległy szczególnemu nasileniu podczas pandemii, czyli: poczucie osamotnienia, poczucie niepewności, poczucie lęku o przyszłość, poczucie braku zrozumienia otaczającej rzeczywistości, sytuacja utraty bliskiej osoby, doświadczanie

kryzysu psychicznego, pojawianie się myśli samobójczych. Nowe obszary pracy socjalnej w postaci nowych problemów społecznych będą wymagały zdecydowanie większej kooperacji pracowników socjalnych z pracownikami reprezentującymi inne zawody pomocowe, a przede wszystkim odejścia od biurokratycznych zasad, jak również przyspieszenia procesu deinstytucjonalizacji i ukierunkowania form pomocy oraz wsparcia na indywidualne potrzeby jednostki.

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejewski, M. (2000). O rodzinach zastępczych polemicznie. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 8, 29–32.
- Arczewska, M. (2005). O potrzebie współpracy sądów rodzinnych z instytucjami systemu opieki. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 3.
- Bakalarczyk, R. (2015). Wsparcie rodziny z dotkniętym niesamodzielnością seniorem. W: E. Bojanowska, M. Kawińska (red.), *Praca socjalna wobec wyzwań współczesności* (s. 145–164). Warszawa: Wydawnictwo Kontrast.
- Bartoszek, A., Czekaj, K. (red.). (2010). *Aktywizacja kapitału ludzkiego – dylematy teorii a praktyka małych i średnich miast*. Katowice: Wydawnictwo GWSH.
- Bartoszek, A., Czekaj, K., Trawkowska D. (red.). (2012). *Diagnoza problemów społecznych i monitoring polityki społecznej dla aktywizacji zasobów ludzkich w Katowicach*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Biernat, T., Karwacki, A. (2011). *Aktywna polityka społeczna i profesjonalna praca socjalna w województwie kujawsko-pomorskim. Raport z badań*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Błądowski, P. (2012). Zaspokajanie potrzeb opiekuńczych ludzi starych. W: B. Szatur-Jaworska (red.), *Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje* (s. 55–62). Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Borkowski, T., Marcinkowski, A. (1996). *Socjologia bezrobocia*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Brańdziel, J., Sikora, J. (red.). (2005). *Praca socjalna wobec rzeczywistych i potencjalnych zagrożeń człowieka*. Opole: Wydawnictwo UO.
- Charycka, B., Gumkowska, M. (2020). *Organizacje pozarządowe wobec pandemii. Raport z badań*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Czekaj, K. (red.). (2012). *Bielsko-Biała. Zjawiska i problemy społeczne 2010: fakty i opinie*. Bielsko-Biała: PARA.
- Czekaj, K. (2019). Podwaliny pracy socjalnej, jej twórcy i klasycy. W: K. Frysztaćki (red.), *Praca socjalna. 30 wykładów* (s. 33–56). Warszawa: WN PWN.
- Czekaj, K., Zawartka, M. (2010). Potrzebne i niechciane obszary pracy socjalnej w polskim systemie pomocy społecznej. Nowe obszary w diagnozowaniu problemów społecznych w pomocy społecznej. W: A. Kanios, M. Czechowska-Bieluga (red.), *Praca socjalna. Kształcenie – Działanie – Konteksty* (s. 255–282). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

- Czekanowski, P. (2012). *Spoleczne aspekty starzenia się ludności w Polsce. Perspektywa socjologii starości*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Doiczman-Łoboda, N., Frąckowiak-Sochańska, M., Hermanowski, M., Kasprzak, T., Kotlarska-Michalska, A., Necel, R., Oliwa-Ciesielska, M., Zaręba, M. (2021). *Funkcjonowanie domów pomocy społecznej w czasie pandemii*. Poznań: ROPS.
- Dudkiewicz, M. (2011). *Pracownicy socjalni: pomiędzy instytucją pomocy społecznej a środowiskiem lokalnym*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Frąckiewicz, L. (red.). (2005). *Wykluczenie społeczne*. Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej.
- Gąciarz, A., Giermanowska, E. (red.). (2009). *Zatrudniając niepełnosprawnych. Wiedza, opinie i doświadczenia pracodawców*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Gąciarz, B. (2009). Wsparcie lokalne: funkcje i dysfunkcje. Perspektywa działania władzy publicznej na rzecz aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych. W: B. Gąciarz, E. Giermanowska (red.), *Zatrudniając niepełnosprawnych. Wiedza, opinie i doświadczenia pracodawców*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Giermanowska, E. (red.). (2007). *Młodzi niepełnosprawni – aktywizacja zawodowa i nietypowe formy zatrudnienia*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Głębicka, K. (2014). *Praca socjalna z uchodźcami, emigrantami w środowisku lokalnym*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Głębocka, D. (2019). Problemy niepełnosprawności i reakcje z obszaru pracy socjalnej. W: K. Frysztański (red.), *Praca socjalna. 30 wykładów* (s. 309–333). Warszawa: WN PWN.
- Golinowska, S., Tarkowska, E., Topińska, I. (red.). (2005). *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania. Metody. Wyniki*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Granosik, M. (2003). Interakcjonistyczne badanie działania w pracy socjalnej jako pomost pomiędzy teorią i praktyką. W: E. Kantowicz, A. Olubiński (red.), *Działania społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku* (s. 73–79). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Granosik, M. (2012). „Mówię, jak jest, robię, co mi każe” – o interpretacyjnym rozdarciu współczesnego pracownika socjalnego. W: M. Rymśza (red.), *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem* (s. 187–201). Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Grewiński, M. (2007). Bariery i perspektywy wdrażania projektów społecznych w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. W: K. Piątek, A. Karwacki (red.), *Aktywna polityka społeczna z perspektywy Europy Socjalnej* (s. 363–386). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Grewiński, M. (2011). Od systemu opieki przez politykę pomocy do aktywizacji i integracji społecznej w Polsce. W: M. Rymśza, J. Krzyszkowski (red.), *Współczesne tendencje w pomocy społecznej i pracy socjalnej* (s. 9–22). Warszawa: Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej.

- Grotowska-Leder, J. (2005). *Ekskluzja społeczna – aspekty teoretyczne i metodologiczne*. W: J. Grotowska-Leder, K. Faliszek (red.), *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – Uwarunkowania – Kierunki działań* (s. 25–44). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Halicka, M., Halicki, J., Szafranek, A., Kramkowska, E. (2017). *Kobiety doświadczające przemocy w rodzinie i ich ochrona. Aspekty prawne i społeczne*. Białystok: Wydawnictwo UwB.
- Hasińska, Z., Gilga, K., Sipurzyńska-Rudnicka, K. (2007). Wykorzystywanie instrumentów aktywizacji bezrobotnych na dolnośląskim rynku pracy. W: K. Piątek, A. Karwacki (red.), *Aktywna polityka społeczna z perspektywy Europy socjalnej* (s. 151–168). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Hryniewicz, J. (2004). Zakres i kierunki zmian w pomocy społecznej. W: M. Rymśza (red.), *Reformy społeczne – bilans dekady*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Fidelus, A. (red.). (2011). *Oblicza wykluczenia i marginalizacji społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Frąckowiak-Sochańska, M., Hermanowski, M., Kasprzak, T., Kotlarska-Michalska, A., Nocol, R., Zaręba, M. (2020). *Instytucje pomocy społecznej w czasie pandemii. Raport z badań. Część pierwsza*. Poznań: ROPS.
- Frysztacki, K. (2019). *Wokół pracy socjalnej. Od koncepcji i teorii do kontekstów empiryczno-aplikacyjnych*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Guzy-Steinke, H., Rutkowska, A. (red.). (2019). *Praca socjalna w środowisku i dla środowiska. Wyzwania, działania, efekty*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Jaros, E., Nowak, A. (2012). *Dzieci ofiary przemocy w rodzinie. Raport Rzecznika Praw Dziecka*. Warszawa: RPD.
- Jaros, M. (red.). (2008). *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Kasperczyk, A. (2006). *Wsparcie społeczne w instytucjach opieki paliatywnej i hospicyjnej*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Kaszyński, H. (2013). *Praca socjalna z osobami chorującymi psychicznie. Studium socjologiczne*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Kaszyński, H. (2019). Sens i istota pracy socjalnej. W: K. Frysztacki (red.), *Praca socjalna. 30 wykładów* (s. 19–32). Warszawa: WN PWN.
- Kawczyńska-Butrym, Z. (1996). *Niepełnosprawność – specyfika pomocy społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Interart.
- Kawczyńska-Butrym, Z. (2001). *Mieszkańcy osiedli byłych pegeerów o swojej sytuacji życiowej*. Olsztyn: Studio Poligrafii Komputerowej „SQL”.
- Kawczyńska-Butrym, Z. (2008). *Wyzwania rodziny: zdrowie, choroba, niepełnosprawność, starość*. Lublin: Makmed.
- Kita, S. (2014). *Praca socjalna w sytuacjach kryzysowych*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Kolankiewicz, M. (2005). Szanse i zagrożenia instytucjonalnej opieki nad dziećmi. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 5, 12–17.

- Kolankiewicz, M. (2007). Charakterystyka rodzin zastępczych. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 10, 17–23.
- Kościańska, A. (2015). *Płeć, przyjemność i Przemoc. Kształtowanie wiedzy eksperckiej o seksualności w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Kotlarska-Michalska, A. (1999). Stan badań nad pracą socjalną w Polsce po 1990 roku. W: A. Niesporek, K. Wódcz (red.), *Praca socjalna w Polsce, badania, kształcenie, potrzeby praktyki. Materiały z VIII Zjazdu Polskiego Stowarzyszenia Szkół Pracy Socjalnej w Katowicach* (s. 21–37). Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Kotlarska-Michalska, A. (2007). Badania nad pracą socjalną i dla pracy socjalnej – przegląd stanu z lat 1998–2005. W: E. Marynowicz-Hetka, M. Granosik, D. Wolska-Prylińska (red.), *Badania w pracy socjalnej i społecznej – przegląd dokonani i perspektywy* (s. 17–34). Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Kotlarska-Michalska, A. (2011). Dysfunkcje rodziny jako efekt przemian makrostrukturalnych. W: D. Trawkowska (red.), *Pomoc społeczna wobec rodzin. Interdyscyplinarne rozważania o publicznej trosce o dziecko i rodzinę* (s. 15–40). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Kotlarska-Michalska, A. (2014). Rodzaje badań prowadzonych w Polsce nad pracą socjalną, w pracy socjalnej i dla pracy socjalnej w latach 2006–2013. W: M. Szpunar (red.), *Badania w pracy socjalnej* (s. 67–106). Gdańsk: ANWI.
- Krasiejko, I. (2010). *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach w pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Krasiejko, I., Ciczowska-Giedziun, M. (red.). (2016). *Praca socjalno-wychowawcza z rodziną w ujęciu wybranych koncepcji. Analiza metodycznego działania z osobami potrzebującymi pomocy*. Warszawa: Instytut Rozwoju Służb Społecznych.
- Krzyszowski, J. (2005). *Między państwem opiekuńczym a opiekuńczym społeczeństwem*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Krzyszowski, J. (2019). Ewolucja publicznej pomocy społecznej w Polsce. W: K. Frysztacki (red.), *Praca socjalna. 30 wykładów* (s. 198–212). Warszawa: WN PWN.
- Krzysztofiak, D. (2016). *Oblicza starości w perspektywie lokalnej. Studium socjopedagogiczne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kurcz, A. (2004). Przygotowanie pracowników socjalnych do udzielania wsparcia społecznego rodzinom zastępczym. W: J. Brągiel, J. Sikora (red.), *Praca socjalna – wielość perspektyw. Rodzina – Multikulturowość – Edukacja* (s. 25–36). Opole: Wydawnictwo UO.
- Mendel, M., Skrzypczak, B. (2014). *Organizowanie społeczności lokalnej*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Miś, L., Nóżka, M., Smagacz-Poziemska, M. (2011). *Nasze problemy, bieda i bezrobocie we współczesnym społeczeństwie*. Kraków: Universitas.
- Ornacka, K. (2003). *Ewaluacja. Między naukami społecznymi a pracą socjalną*. Kraków: Wydawnictwo UJ.

- Pawlas-Czyż, S. (2018). Onkologiczna praca socjalna wsparciem dla rodziny w obliczu choroby. *Praca Socjalna*, 6, 41–57.
- Piątek, K. (2012). *Oblicza polityki społecznej. W kierunku autonomizacji polityki społecznej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Pokrzywa, M., Wilk, S. (red.). (2013). *Wykluczenie społeczne. Diagnoza, wymiary i kierunki działań*. Rzeszów: Wydawnictwo URZ.
- Raław, M., Trawkowska, D. (2013). *Samotne rodzicielstwo – między diagnozą a działaniem*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Raław-Markowska, M. (2005). *Pomoc dzieciom i rodzinie w środowisku lokalnym. Debata o nowym systemie*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Raport „Jakość życia osób starszych w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19”, <https://seniorhub.pl/wp-content/uploads/2021/05/raport-jakosc-zycia-osob-starszych-09.pdf>, dostęp: 14.11.2022.
- Raport RPD. *Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce*. (2021). Warszawa: RPD.
- Raport – „Zdrowie polskich seniorów w czasie pandemii”, <https://kigs.org.pl/raport-zdrowie-polskich-seniorow-w-czasie-pandemii/>, dostęp: 30.11.2022.
- Reszke, I. (1999). *Stereotypy bezrobotnych i opinie o bezrobociu w Polsce*. Warszawa: PAN.
- Ruszkowska, M. (2013). *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Rymsza, M. (red.). (2001). *Samotne macierzyństwo i polityka społeczna*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Rymsza, M. (red.). (2011). *Czy podejście aktywizujące ma szansę? Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce 20 lat po reformie systemu pomocy społecznej*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Rymsza, M. (red.). (2012). *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Rymsza, M. (red.). (2014). *Praca środowiskowa w Polsce – tradycja i teraźniejszość*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Stenka, R. (2011). *Raport z fazy diagnozy. Kondycja i dobre praktyki pomocy ludziom bezdomnym w sześciu obszarach: streetworking, praca socjalna, mieszkalnictwo i pomoc doraźna, partnerstwa lokalne, zdrowie, zatrudnienie i edukacja*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Sytuacja osób starszych w Polsce – wyzwania i rekomendacje*. (2020). Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-wyzwania-i-rekomendacje-raport-komisji-ekspertow>, dostęp: 19.01.2022.
- Szarfenberg, R. (2021). *Centra usług społecznych – czy poprawią dostęp do usług społecznych i ich jakość?*, <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/cus-ekspertyza.pdf>, dostęp: 14.11.2022.
- Szarfenberg, R., Żołądowski, C., Theiss, M. (red.). (2010). *Ubóstwo i wykluczenie – perspektywa poznawcza*. Warszawa: Elipsa.

- Szatur-Jaworska, B. (1993). Teoretyczne podstawy pracy socjalnej. W: T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie* (s. 89–106). Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Szatur-Jaworska, B. (red.). (2012). *Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Szatur-Jaworska, B. (2019). Podstawy metodologiczne badań na rzecz pracy socjalnej. W: K. Frysztacki (red.), *Praca socjalna. 30 wykładów* (s. 134–159). Warszawa: WN PWN.
- Szmagałski, J. (2003). W europejskim kręgu inspiracji teoretycznych współczesnej pracy socjalnej. W: E. Kantowicz, A. Olubiński (red.), *Działania społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku* (s. 63–72). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Szmagałski, J. (red.). (2014). *Praca socjalna wobec katastrof i klęsk żywiołowych. Teoria, doświadczenia zagraniczne, krajowe ramy organizacyjno-prawne*. Warszawa: Instytut Rozwoju Służb Społecznych.
- Szukalski, P. (2008). *To idzie starość. Postawy osób w wieku przedemerytalnym. Raport z badań*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Tarkowska, E. (2000). *Zrozumieć biednego. O dawnej i obecnej biedzie w Polsce*. Warszawa: Typografia.
- Trafiałek, E. (2003). *Polska starość w dobie przemian*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Trawkowska, D. (2003). Pracownicy socjalni w poszukiwaniu tożsamości zawodowej. W: E. Kantowicz, A. Olubiński (red.), *Działania społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku* (s. 231–240). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Trawkowska, D. (2006). *Portret współczesnego pracownika socjalnego. Studium socjologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Wesołowska, A. (2011). Współpraca i partnerstwo wielosektorowe z perspektywy przedstawicieli organizacji pozarządowych (na podstawie badań jakościowych). W: T. Biernat, A. Karwacki (red.), *Aktywna polityka społeczna i profesjonalna praca socjalna w województwie kujawsko-pomorskim. Raport z badań* (s. 254–266). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica*, 63–79.
- Żukiewicz, A. (2009). *Reintegracja społeczna i zawodowa podopiecznych systemu pomocy społecznej. Przykład działalności Klubu Integracji Społecznej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Żukiewicz, A. (2011). *Asystent rodzinny. Nowy zawód i nowa usługa w systemie wspierania rodzin. Od opieki i pomocy do wsparcia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej. Dz.U. 1990 nr 87, poz. 506.
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym. Dz.U. 2003 nr 122, poz. 1143.

- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Dz.U. 2004 nr 64, poz. 593.
Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.
Dz.U. 2011 nr 149, poz. 887.
Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych. Dz.U. 2019, poz. 1818.

OLD AND NEW AREAS IN POLISH SOCIAL WORK IN RESEARCH AND PRACTICE

ABSTRACT

The article attempts to review the knowledge about research conducted since 1990 on social work, in social work as well as for social work. It showed that the definition of areas of social work by social policy generally coincided with the fields of research activity of theoreticians and practitioners, seeking answers on the determinants of many social problems. The main aim of the article was to show the changes that have occurred in the perception of the importance of social work in practice and in research. The second goal was to show the state of knowledge on old and new areas of social work, taking into account the methodological approaches and types of research carried out. The last part of the article indicates which areas may be the subject of social work practice due to the emergence of new social issues, the existence of which has been revealed by the latest research.

KEYWORDS: research areas in social work, areas of support, social problems, welfare practice areas, social welfare